

Пятро ЖАЎНЯРОВІЧ,
кандыдат філалагічных навук

РЭДАКТАРСКАЯ ПРАЎКА НА СУЧАСНЫМ ЭТАПЕ: МАРФАЛАГІЧНЫ АСПЕКТ

УДК 808.2+811.161.3

На падставе картатэкі з 1000 сказаў, выпісаных з беларускіх тэкстаў на працягу 10 гадоў, праводзіцца класіфікацыя па часцінах мовы і аналіз марфалагічных памылак. Падкрэсліваецца значная перавага памылковых формаў назоўніка, акцэнтуюцца ўвага на асноўных памылках ва ўжыванні прыметнікаў, лічэбнікаў, займеннікаў, дзеясловаў, прыслоўяў і службовых часцін мовы. Канстатуецца недастатковы ўзровень моўнай падрыхтоўкі рэдактараў і карэктараў у сучасных рэдакцыях СМІ і выдавецтваў.

Ключавыя словы: *рэдагаванне, рэдактарская праўка, часціны мовы, марфалагічная норма, марфалагічная памылка.*

On the basis of a card file of 1000 sentences written out of Belarusian texts for 10 years, classification by parts of speech and analysis of morphological errors are carried out. The significant predominance of erroneous noun forms is emphasized, attention is focused on the main errors in the use of adjectives, numerals, pronouns, verbs, adverbs and service parts of speech. The insufficient level of language training of editors and proofreaders in modern editorial offices of mass media and publishing houses is stated.

Рэдагаванне як працэс падрыхтоўкі да друку (да размяшчэння ў інтэрнэце, агучвання) аўтарскага матэрыялу – адказны, важны і карпатлівы працэс, закліканы найперш выявіць аўтарскую інтэнцыю і прасачыць яе рэалізацыю ў тэксце. Праца спецыяліста засяроджваецца менавіта на гэтым, і першапачаткова праводзіцца рэдактарскі аналіз на макраўзроўні: што новага паведаміў аўтар патэнцыйнаму чытачу, якія, для пацвярджэння сваіх думак, аргументы выкарыстаў і ці дастаткова іх, ці ўдалося, урэшце, адэкватна перакласці свае ментальныя дзеянні ў вербальны масіў. На гэтым этапе канчаткова вырашаецца, ці бярэ рэдакцыя СМІ або выдавецтва аўтарскі тэкст для далейшай з ім працы.

Калі адказ станоўчы, то пачынаецца правядзенне рэдактарскага аналізу на мікраўзроўні: выяўляюцца тыя фрагменты матэрыялу, якія выклікаюць сумненні ў іх слушнасці, каб не ўзнікала разыходжанне паміж яго разуменнем прадукцэнтам і рэцыпіентам. Значыць, рэдактар у гэтым разе становіцца мадэратарам, які прагназуе (з улікам сваіх здольнасцей, поглядаў, ведаў, досведу) успрыманне тэксту чытачом, сочыць за тым, якія моўныя хібы могуць адхіліць яго ўвагу на другараднае і такім чынам зменшыць перлакутыўны эфект.

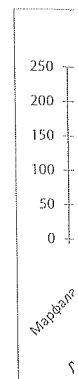
Падкрэслім: нашы суайчыннікі часта вучацца беларускай мове па тэкстах, якія чытаюць не толькі надрукаванымі, але і змешчанымі на разнастайных платформах у інтэрнэце. А там якасць беларускамоўных тэкстаў не заўсёды

добрая, бо часта матэрыял выкладваецца аўтарам, які, як кажуць, сам сабе рэдактар. Аднак ці можна назваць рэдактарам аўтара, які працуе са сваім тэкстам? Бясспрэчна, не, бо ён не здольны цалкам абстрагавацца ад свайго ведання тэмы і яе раскрыцця ў творы, не ў стане параўнаць яго якасць з іншымі. Адсутнасць рэдагавання – гэта адна з праблем. Другая – правядзенне якаснага рэдагавання. І менавіта тут у апошні час назіраюцца складанасці, звязаныя, у тым ліку, і са скарачэннем пасадаў рэдактараў і карэктараў дзеля змяншэння выдаткаў, і з недастатковым узроўнем кваліфікацыі спецыялістаў. Ведаць мову прафесійна – гэта аксіёма для рэдактара.

Мэта артыкула – класіфікаваць асноўныя марфалагічныя памылкі ў сучасных беларускамоўных тэкстах і прапанаваць шляхі ўдасканалення якасці кніжнай / газетнай / часопіснай прадукцыі. Эмпірычным матэрыялам для даследавання стала картатэка з 1000 сказаў, якія абнародаваны цягам апошніх дзесяці гадоў (2012–2022) і ў якіх назіраюцца не выпраўленыя рэдактарамі (карэктарамі) недахопы. Можна толькі здагадацца, колькі іх было спачатку ў прапанаваных аўтарамі тэкстах, бо, натуральна, нельга скідаваць з рахункаў працу рэдактараў і карэктараў пры рэдагаванні.

У 1000 сказах картатэкі зафіксавана 1107 памылак, г. зн. у больш чым 100 сказах іх больш за дзве. Вынікі класіфікацыі, заснаванай на частках “Даведніка па літаратурнай праўцы” [2], паказаны ў дыяграме (мал. 1).

Лі
адно:
сіка-
ведна
січні
(72) і
грам
то іх

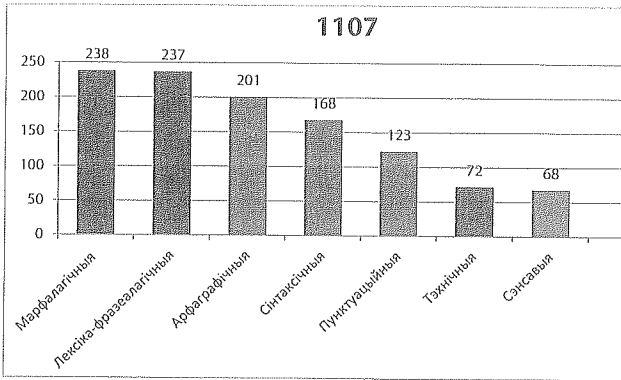

3.
зу м
часі
(мал.
ўжы
ніка

Л
звяж
на,
кръ
тах
цін
пра
пап
мяг
кла
(
57
кан
ныі

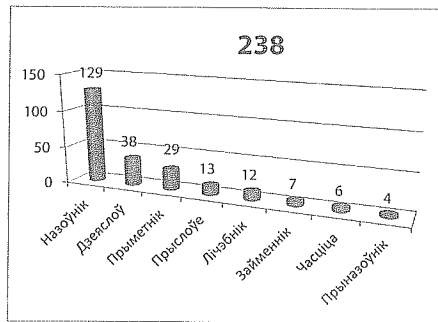
Лічбавыя паказчыкі канстатуюць практычна аднолькавую частотнасць марфалагічных і лексіка-фразеалагічных памылак (238 і 237 адпаведна), далей ідуць арфаграфічныя (201), сінтаксічныя (168), пунктуацыйныя (123), тэхнічныя (72) і сэнсавыя (68). Калі ж вылучыць памылкі граматычныя (марфалагічныя + сінтаксічныя), то іх колькасць складзе значную лічбу – 406.

Малюнак 1. Класіфікацыя памылак.

Звернемся непасрэдна да класіфікацыі і аналізу марфалагічных памылак, аб'яднаўшы іх па часцінах мовы і паказаўшы вынікі ў дыяграме (мал. 2). Адзначым, што памылкі, выкліканыя ўжываннем няправільных формаў дзееспрыметніка і дзееспрыслоўя, аднесены да дзеяслоўных.

Малюнак 2. Класіфікацыя марфалагічных памылак па часцінах мовы.

Лічбы яскрава паказваюць перавагу памылак, звязаных з ужываннем назоўніка. Гэта і не дзіўна, калі ўлічваць яго частотнасць (некаторыя крыніцы адзначаюць, што назоўнікаў у тэкстах – прыблізна 40%). Менавіта на гэтую частціну мовы ўскладаецца асноўная нагрузка пры прадуцыраванні выказвання, у тым ліку і праз пашырэнне аддзеяслоўных назоўнікаў, якія падмяняюць дзеясловы і часам спараджаюць недакладнасць і расплывістасць фармулёвак.

Са 129 памылак на ўжыванне назоўніка 57 (44,2%) выкліканы няўменнем вызначаць канчаткі назоўнікаў мужчынскага роду ў родным склоне адзіночнага ліку. Значыць, гэтая

праблема застаецца на парадку дня і на яе варту звяртаць асаблівую ўвагу як у працэсе навучання, так і ў рэдактарскай дзейнасці. Назоўнік у адзначанай форме, выяўлены ў аўтарскім матэрыяле, – своеасаблівы маркёр, які павінен сігналізаваць пра неабходнасць правесці рэдактарскі аналіз на мікраўзроўні.

Знітаванасць марфалагічнай нормы з лексічным значэннем і няўменне яго класіфікаваць, неразмежаванне канчаткаў у полісемантаў (дзе яны кадыфікаваны), узнікненне ў іх новых значэнняў, няспынная плынь пазычанняў, у асноўным англіцызмаў, – асноўныя прычыны такой колькасці памылак.

Прывядзем некаторыя прыклады (сказы для праўкі не пашпартызуюцца з этычных меркаванняў).

• *Склад часта змяняўся – славай заснавальнікаў могуць пахваліцца не толькі ўдзельнікі духовага аркестру[а]; Ды і гады не прывяжаш да плоту[а] за лейцы, як непаслухмянага коніка.* Назоўнікі аднесены аўтарамі (рэдактарамі) да катэгорыі зборных, а яны класіфікаваны як канкрэтныя і кадыфікаваны ў “Слоўніку беларускай мовы” (СБМ) і “Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы” (ТСБЛМ) з канчаткам -а [5, с. 87, 616; 6, с. 83, 602]. У “Беларускай граматыцы” адзначаецца, што назоўнік *плот* сустракаецца з канчаткам -у, “відаць, пад уплывам дыялектнай мовы” [1, с. 74], што сёння ўяўляецца малаверагодным.

• *Цётка Вара з Пліна, у якой заўсёды жыў ці не тузін розных сабак і сабачак на сялібе, каля дому[а] і ў доме, падарыла нам двух гадаванцаў; Гэтая маладая жанчына была геніем з народу[а], але, як часта бывае, не прызнаным своечасова; Яны навадралі ў глыбінню гарадскога парка[у] па вуліцы Леніна і прыселі на ўтульную драўляную лаўку. У папраўленых назоўніках-полісемантах кадыфікаваны два канчаткі, якія выкарыстоўваюцца ў залежнасці ад значэння ў сказе: *дома – дому* [5, с. 224; 6, с. 227], *народа – народу* [5, с. 436; 6, с. 468], *парка – парку* [5, с. 555; 6, с. 556]. Не ўлічваліся як недахопы словаформы, кадыфікацыя якіх розніцца ў СБМ і ТСБЛМ, напр.: *І вось грамагучна / Чаканым крокам парада, / Залпамі салюту святочнага – / Перагукнулася памяць Айчыны / З гулам дня незабыўнага...* (-а [5, с. 550], -у [6, с. 551]), а таксама тыя, што, паводле семантыкі назоўніка, імкнуцца набыць іншы канчаток і замацавацца як другі нарматыўны варыянт: *Спецыялісты кажучь, што ад акту вандалізму пацярпела постаць царэвіча, але выявы рук і твараў герояў карціны – самае складанае для рэстаўрацыі – засталіся цэлыя (акта [5, с. 71], акта і ў значэнні ‘адзінкавае праяўленне якой-н. дзейнасці, дзеянне, учынак’ [6, с. 68], але ўчынку [5, с. 852; 6, с. 875]).**

• На самай справе, зайшоўшы на той ці іншы рэсурс, мы звяртаемся да гэтага файлу[a]; Прачынаючыся ў поце ад начных кашмараў, ён [Эдвард] дадаваў сабе ў шэры або кларэт усё больш і больш настойкі лаўданума[u]. У “Слоўніку беларускай мовы” (1987) пазычанне файл не зафіксавана [4, с. 838], сёння гэтае слова ўжывальнае і кадыфікавана з канчаткам -а [5, с. 854; 6, с. 876]. Слова лаўданум адсутнічае ў выкарыстаных слоўніках, але паводле значэння яно адносіцца да рэчыўных назоўнікаў і павінна мець канчаток -у. Падобныя выпадкі ўсё часцей сустракаюцца ў рэдактарскай дзейнасці, асабліва калі тэкст прысвечаны інфармацыйна-камукацыйным тэхналогіям або медыцыне.

Іншыя памылковыя формы назоўніка паказам без тлумачэння на прыкладзе пяці сказаў: Дарэчы, каб смачна прыгатаваць грэчку, кухара раіць папярэдне абсмажыць крупу[ы] ў сметанковым масле пры пастаянным памешванні (5-6 хвілін); Хоць была ўжо вясна, але на двары[э] цягнулася хутка; З-за чорнага задніка на адной выходзяць дзяўчыны[аты], апранутыя таксама ў чорнае, і, пераступаючы праз стужкі, чытаюць вершы; Настаўніца Аляксандра Францаўна таксама зняла з галінкі яшчэ адну цукерку і падала Колі[ю] Чарняўскаму; Узнагарода адрасавалася трактарысту-машыністу Івану Арэхва[у], які задзейнічаны на дастаўцы зялёнай масы.

Пры ўжыванні прыметніка асноўныя памылкі тлумачацца няўменнем утвараць правільныя формы ступеней параўнання і выкарыстаннем кароткіх формаў: Зноў падумалася: “Не, прырода разумней[шая] за чалавека...”; Але рэальная цана гэтых настановак, папярэджаюць арганізатары, удвая вышэй[шая]; В[Найв]ышэйшая ісціна даступная кожнаму і ляжыць на паверхні быцця, таму яе не трэба спецыяльна даследаваць, вышукваць ці выдумляць; Наколькі мы канкурэнтаздольны[я] і маем перспектывы ў вышэйназванай сферы? Можна сустрэць і падобныя сказы: Трупа з Вілейкі прадставіла спектакль на Міхаіле Булгакаве “Зойкі[чы] на кватэра” рэжысёра Вадзіма Шырочына – пра імкненне людзей да карысталюбства.

Памылкі ва ўжыванні лічэбнікаў выкліканы пераважна няправільнымі склонавымі формамі, няўменнем абраць адпаведны лічэбнік у залежнасці ад роду асоб: Напрыклад, альбом, у які ён [Булгакаў] змяшчаў водгукі на сваю творчасць, – з трох[о]х запісаў толькі адзін станоўчы – ілюструе яго адметнае пачуццё гумару; Дваі[у]х старэйшых братоў з самага пачатку вайны мабілізавалі на фронт; Прывіды дву[аі]х закаханых, якія калісьці былі людзьмі, размаўлялі, не заўважаючы прысутнасці яго, жывога; “А нам абодву[аі]м забяспечана ігчаслівае жыццё!”.

Займеннікавыя формы парушаюцца, па-першае, праз адсутнасць суадноснасці займеннікаў 3-й асобы з патрэбным назоўнікам і, па-другое, праз няправільныя формы займеннікаў розных разрадаў: Пагатоў, на волі прызнання самаго[ога] аўтара, найвялікшы ўплыў на фарміраванне яго светапогляду аказала жыццё ў беларускім правінцыйным мястэчку; Аднойчы, калі цёця чарговы раз кружляла па хаце, аглядаючы сваі[e] валоданні, Лесік падпільнаваў яе і штурхануў у спіну; Вядома ж, будзем адказваць і на вашыя пытанні, бо пра што, як не пра космас, іх задаваць і атрымліваць самыя цікавыя адказы.

Пры выкарыстанні дзеясловаў назіраецца адыход ад ужывання нарматыўных суфіксаў у формах прошлага часу і спрагальных канчаткаў, неразмежаванне формаў абвеснага і загаднага ладу і іншае: За вашай жалезабетоннай рыторыкай вы згубіце саму паэзію і самі знікні[e]це як паэты!; “Доктар, а як вы на тое гля[e]дзіце, калі мы гэта самае...”; А тут кожны дзень хлопчыкі і дзяўчынкі дражняць-здзеква[у]юцца, перакручваюць кожны на свой лад; Бабуля мела ўладны характар, і ўсе дзеці яе слухаліся, нават сын-палкоўнік, якому яна таксама не саромі[e]лася рабіць заўвагі; Галоўная гераіня[,] як хакер[,] урываецца ў жыццё свайго абранніка і “ўзла[о]мвае” яму мозг; Да музея Напалеона Орды ў Варацэвічы аўтобус наважыўся быць[ў] ехаць праз ферму. Фіксуецца неўжывальныя формы дзеепрыметнікаў і няправільныя формы дзеепрыслоўяў: Адбыўшаеся ж[М]ерапрыемства пераканала ў тым, што ўдзельнікі студыі дастойны ганаровага звання “Узорны калектыў”; Дрэў засынаючых водар... (патрабуецца перапрацоўка вершаванага радка); Выйдуч[шаўш]ы з цётчынага пад’езда, Таня трохі памарудзіла і вырашыла прагуляцца да Батанічнага саду, бо вяртацца ў агідную кватэру ёй зусім не хацелася.

Недахопы ва ўжыванні прыслоўяў звязаны з няправільнымі канструкцыямі са ступенямі параўнання і няведаннем аўтарамі (рэдактарамі) лексічнага значэння прыслоўя (зноў жа, як і ў лічэбніках, не засяроджваецца ўвага на родзе асоб): Сітуацыя пачала мяняцца ў канцы таго ж 2008-га, калі “цэннік” на плаціну абрынуўся з \$2000 да менш чым \$900 за унцью, на некалькі дзён зваліўшыся ніжэй [за] каціроваж[ўкі] золата; Праўда, маласямеек у абласным цэнтры тамени, таму кватэра з такой стаўкай – звычайная хрушчоўка без рамонту ў старой пяціпавярхоўцы; Сядзелі за сталом учаты[трох] [учацвярых]: сама гаспадыня, шануюны госць і мы з пісьменніцай Ірынай Жарнасек.

Прывядзем некалькі прыкладаў з памылкамі ва ўжыванні службовых часцін мовы: З той ночы і па ўсім жыцці Юрась, а пасля і Юрый Сцяпанавіч не-не дый крычыць ува сне; Месяц па[з]-за хмаркі назірае: / Заблішыць, схваеца ізноў...; Хоць

прадаўцы ўпэўнена сцвярджаюць, што сабралі іх [грыбы] у чыстых мясінах, та[у] многіх існуюць сумненні ў праўдзівасці сказанага; Дрэвы – нібы напіліся / І не[і] аб чым не ікадуоць.

Як пішуць аўтары грунтоўнага акадэмічнага даследавання “Дынаміка літаратурнай нормы сучаснай беларускай мовы”, “літаратурная мова развіваецца і толькі час ад часу мяняе ўстарэлыя нормы на больш характэрныя з пункту погляду нацыянальнай спецыфікі, таму неабходна імкнуцца без дастатковых падстаў не адыходзіць ад тых норм, якія склаліся на сучасным этапе яе развіцця” [2, с. 4]. Але марфалагічнае нармаванне мовы працягваецца, бо гэта жывы і няспынны працэс, які вынікаваны “жыццём” мовы. Яна сталее разам з грамадствам, сілкуецца новымі словамі і іх формамі ад яе носбітаў, выпрацоўвае адпаведныя варыянты для эфектыўнага кантактавання. Тое, што прайшло выпрабаванне часам, кадыфікавана ў лексікаграфічных працах і граматыках, пажадана захоўваць, часам праводзячы карэктаванне. Што ў гэтым узнікае патрэба, пакажам на прыкладзе з уласнага досведу. У 2021 г., прапануючы артыкул у навуковы часопіс, давялося сутыкнуцца з прамалінейным, нятворчым прачытаннем нормы рэдактарам. У сказе “Паводле сучаснага стандарту, анатацыя – кароткая характарыстыка дакумента з пункту гледжання яго прызначэння, зместу, віду, формы і іншых асаблівасцяў” было запатрабавана змяніць канчатак (пункта) на той падставе, што кадыфікаваны толькі ён [5, с. 678; 6, с. 658]. Давялося прыкласці шмат намаганняў, каб захаваць аўтарскі канчатак, бо ва

ўстойлівых выразах канчаткі не заўсёды адпавядаюць норме. У прыватнасці, ТСБЛМ падае фразему з *году ў год* [6, с. 194], у “Беларускай граматыцы” фіксуецца яшчэ без *году тыдзень* [1, с. 72], а СБМ кадыфікуе толькі *года* [5, с. 193]. Пацвярджаннем нашага меркавання адносна пункту гледжання з’яўляецца цытата на пачатку гэтага абзаца (пункту погляду).

Рэдактарская дзейнасць таксама ў нечым нагадвае кадыфікацыю, а гэта – вялікая адказнасць, як пісаў Уладзімір Караткевіч, “перад нашою вялікай нівай” – роднай Беларуссю.

Спіс літаратуры

1. *Беларуская граматыка* : у 2 ч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1985. – Ч. 1 : фаналогія, арфаэпія, марфалогія, словаўтварэнне, націск / АН БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа ; рэд. М. В. Бірыла, П. П. Шуба. – 431 с.
2. *Дынаміка літаратурнай нормы сучаснай беларускай мовы* / Н. П. Еўсіевіч [і інш.] ; навук. рэд. В. П. Русак ; Нац. акад. навук Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ., Філіял “Ін-т мовы і літ. імя Якуба Коласа і Янкі Купалы”. – Мінск : Беларус. навука, 2015. – 440 с.
3. *Жаўняровіч, П.* Даведнік па літаратурнай праўцы : арфаграфічны, пунктуацыйны, лексічны, граматычны, сінтаксічны, тэхнічны ўзроўні / П. Жаўняровіч ; уст. слова В. Іўчанкава ; пад. рэд. В. Іўчанкава. – 2-е выд., стэр. – Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2021. – 448 с.
4. *Слоўнік беларускай мовы : арфаграфія, арфаэпія, акцэнтацыя, словазмяненне* / Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа АН БССР ; пад рэд. М. В. Бірылы. – Мінск : БелСЭ, 1987. – 903 с.
5. *Слоўнік беларускай мовы* / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы ; уклад. Н. П. Еўсіевіч [і інш.] ; навук. рэд. А. А. Лукашанец, В. П. Русак. – Мінск : Беларус. навука, 2012. – 916 с.
6. *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы* : больш за 65 000 слоў / уклад. І. Л. Капылоў [і інш.] ; пад рэд. І. Л. Капылова. – Мінск : БелЭн, 2016. – 968 с.

ВЫНІКІ ДЫСТАНЦЫЙНАЙ АЛІМПІЯДЫ ПА СТАРАСЛАВЯНСКАЙ МОВЕ – 2022

Ужо другі год філалагічны факультэт Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы пры інфармацыйнай падтрымцы часопіса “Роднае слова” з 3 да 24 мая праводзіць анлайн-алімпіяду па стараславянскай мове.

У гэтым годзе сярэдня выніковасць была вышэйшай: 61,32% супраць мінулагадніх 54,46%. Толькі тры ўдзельнікі не дасягнулі заліковых 40%. Самы нізкі вынік дыстанцыйнай алімпіяды – 2022 – 27%, у мінулым годзе быў 17%. Сёлета пераможцай стала *Ганна Гук* (студэнтка Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы), якая паказала найлепшы вынік, правільна адказаўшы на 85% заданняў. *Дыплом другой ступені* атрымала *Юлія Гінак* (Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы),

трэцяй ступені – Дзіяна Арцём’ева (Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны), *Кацярына Някрэвія* (Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы), *Юлія Спектар* (Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны), *Ангеліна Янкелайць* (Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы), *Ксенія Худоба* (Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы). Пераможцы і прызёры анлайн-алімпіяды атрымалі электронныя дыпломы, а ўдзельнікі, што паказалі добрыя вынікі, – электронныя сертыфікаты.

Святлана ЛЯСКЕВІЧ,
Іна БУБНОВІЧ.

Аналіз заданняў алімпіяды чытайце ў наступным нумары.